

Грыцько Григоренко.

(Псевдонимъ).

Творы Грыцька Григоренка выйшли р. 1898 у Дорпати (Юрьеви) пидъ заголовкомъ „Наши люде на сели“ окремымъ виданнямъ, що мистить висимъ оповидань; опричъ того два оповидання цього автора надруковано въ „Л.-Н. Вистныку“ (р. 1899 та 1901) і одно въ „Кievskoy Starinѣ“ (р. 1900). Григоренко йде шляхомъ строгого, навить крайнього реалізму, не зупиняючись передъ найтемнішими сторонами народного життя.

Батько.

 хъ, якъ же зоряно, Боже ты мій, якъ зоряно!—сказавъ дидъ Миронъ, дивлячись вгору на яснєше небо, де, наче свички въ церкви, позапалювались густо зирочки. Та такъ же, якъ и въ церкви, колы не спивають, було тихо на степу теплої літньої ночі; сонечко забрало зъ собою своє золото, свою спеку и разомъ весь гоминъ щоденний; земля, якъ нагодована дытына въ колысци, солодко задримала; тихо, тильки де-колы чуть нышечкомъ „пить-полоть“ перепела, та не часто иржання коней, що паслысь на толоци. Зійшовъ мисяць и почавъ все перевертати въ срибло: по хлибахъ побиглы бlyскучи хвyllи, на трави роса заграла, здалека видно було село и садки, наче зъ темнішого срибла, а черезъ степъ простягся зовсімъ билый, наче середъ літа снигомъ прытрушеный шляхъ, небо все зайшлося свитомъ и

зирочки трохи попрыгасалы, а жыто и всяка квитка край дороги сильніше запахлы.

Дидъ Мырснъ пишовъ до коней—у нього своихъ пары та у двохъ сынивъ по одному,—перев'язавъ имъ пута, поодганявшъ своихъ и чужыхъ геть одъ хлиба й вернувшись до чоловикивъ, що поприводылы коней на ничъ, та покы сонъ, сидилы гуртомъ и по троху балакалы.

Балачка зайдла про весилля у Божка, що отсе женывъ свого сына на святу недилю.

— И що то за мода повелась теперъ,—сказавъ дидъ Мыронъ,—такъ рано хлопцивъ женыты? Не перебувъ винъ ще й прyzова, якъ його вже й окрутылы; не вміє въ рукахъ косу держаты, а вже винъ жонатый—„чоловикъ“ называється: вдома надъ жинкою куражыться, въ зборни горло дере: „я хазянинъ!“—передражнывъ дидъ Мыронъ,—а винъ не хазянинъ, а чортъ батька зна що! Николы винъ вже добре й косыты не буде, бо хто його навчыть, якъ винъ хлопцемъ не навчывся, а вже хазяйномъ зробився? Такъ и дивки: хлиба вчыныты не вміє, жнывъ не одбуvala—вже замижъ выдають! И ото такъ воны все, наче въ ляльки граються! Маленьке воно все таке, погане! Ни, за панськихъ правивъ краще було: у насъ не дозволявъ панъ женитись ажъ до двадцяты п'яты; ну, добре: и розуму, и силы набереться, дивку соби гарну вышукае, тоди йде пидъ винець... Отъ и народъ бувъ, теперъ такого нема: здоровый—одынъ у одынъ!

Тутъ товариши Мырона просылы ще росказаты, що було за панськихъ правивъ, бо воны булы вси молодши й самы не пам'яталы.

Багато де-чого росказувавъ дидъ Мыронъ и доброго, й поганого...

Довго балакалы про панивъ, писля перейшли до видьомъ и такого другого.

Мыронъ впевнявъ, що винъ и видьму и „його“ самого—не проты ночи згадуваты—бачывъ. Дали балакалы про погани очи: якъ інший чоловикъ и не хоче, щобъ у нього булы погани очи, а тильки гляне на скотыну, або чоловика, заразъ на тыхъ и найде! Йесть таки люде, що ихъ усякий звирь боиться, бо очи таки, йесть и таки люде, що слово знають проты мышей, проты комаривъ, проты всього. Дидъ Мыронъ почавъ росказуваты про

пасичыка своего пана, що съява борода була до пояса и що пывъ кожный день по трь стаканы горилки, а все бувъ тверезый, и що знаявъ „слово“, що бжолы його не кусалы—голыми руками огрибавъ—и у яку винъ ихъ сторону пошле за медомъ, туды й летять, и...

Тутъ прымитывъ дидъ Миронъ, що вси чоловики по-троху поснулы; винъ лигъ и самъ коло ныхъ, накрывшись кожухомъ, та заснуты не мигъ, бо всяки думки почалы йому въ голову лизты. У нього була така голова, наче тамъ якый ткачъ жывъ: все кыда та й кыда думкою, якъ човныкомъ, то туды, то сюды, все мережки плете; иныхъ и за мисяцъ того не передумае, що дидъ Миронъ за день, або за ничъ. Мабуть, що винъ думавъ бильше всихъ на сели, та й спаты винъ не любывъ, черезъ те й ходывъ самъ на степъ зъ киньмы, а то мигъ бы й сына котро-го-небудь послать, якъ бы скотивъ. Не спавъ же винъ молодымъ за роботою та за гулянкою, не спавъ и старымъ: все його кортыть то робыты, то балакаты, то думаты—такый вже бувъ соби неспокійний; часомъ якъ ляже, то вже двичи пивни проспивають, а встане—тильки що на свитъ благословыться. Якъ винъ мигъ такъ мало спаты, хто його знае! Иныхъ радый въ недилю и до обида, и писля обида поспаты—сылы набраты, Миронъ же—Бо' храни, а проте ще й доси выдавався за первого косаря на сели й косывъ краще своихъ тръохъ сынинъ. Зъ выду бувъ винъ ще доволи молодый: высокий, ривный, якъ осокоръ, зъ чорными довгымы кучерямы, съяного волоса й не видно було, и пекучымы, темнымы, якъ вугилля, очымы. Часомъ кажуть: думка сушыть чоловика, ажъ ось же й ни—Мирона не зсушила. Иныхъ людямъ не думаетесь, бо за клопотомъ та за жыттямъ нема часу,—такъ и жывуть соби день за день; други не вміютъ та думокъ нема, а третимъ здається, що хочъ думай, хочъ не думай, все своеи ледачои доли не переминишъ... А Миронъ любывъ думаты. Ось и теперъ завернувся ще краще въ кожухъ, глянувъ ще разъ на зори й подумавъ:

— А яки воны не ривни: он-де здорови-прездорови, а тамъ—все сама дрибнота. Все такечки на свити: ось-ось-о жыто—яке нызеньке передъ кущемъ, або деревомъ, а трава ще ныжча, усяке іи ногою топче, на дерево жъ тильки пташка сида спиваты... Отъ такъ и мижъ людьмы...

— А ось у насъ люде не люблять ни для чого—ни для души, ни для честы клопотаться,—думае дали Мыронъ.—Отъ якъ прыходыться старосту, або старшыну, або десятныкивъ, зборщикивъ выбираты, то заразъ же вси почнуть ховатысь, та сусидъ своихъ напередъ выпыхаютъ, часомъ просто по злоби upечуть...

Самъ дидъ Мыронъ, хочъ и клявъ „общество“, бувъ двичи на своему вику выбранный старостою, а разъ старшыною; теперъ же винъ бувъ зборщикомъ и добрымъ зборщикомъ: завчасу збиравъ гроши й умивъ довесты дило до ладу, хочъ бувъ неграмотный, та одмичавъ чы хрестыкамы, чы палычкамы по хатахъ—что скилькы вынұватый грошай, и ни разу винъ не помыльвся, и николы чужкои копійки не замотавъ, и знаявъ, якъ треба зъ народаомъ поводытысь, бо була у його якасъ сыла,—ось така сыла, якъ у витра, що вербы гне,—ну, просто гне-гне на свое, та й выйде по його: люде потечуть за нымъ, якъ горилка въ дирку. Вси йому вирылы, а винъ умивъ такъ росказаты дило, что всяке розбере, що його правда, того вси його слухалы, и винъ дуже тымъ гордывся. Правда, бувало й такъ, что прыставалы до горланивъ, що солодко спивалы,—тоди дидъ Мыронъ робывся страхъ лыхый и крычавъ, що винъ все дило кыне къ чортовій матери, и нехай воны вси повыздыхаютъ и пропадутъ, и що всякий дурень той, хто для общества старается, бо се все одно, що каминня йисты, и нехай винъ, Мыронъ, самъ буде трычи проклять, якъ винъ для ихъ ще хочъ пальцемъ кывне, хочъ бы йому за те сто кипъ грошей обицялы. Такъ казавъ дидъ Мыронъ, а черезъ день, черезъ тыжденъ, багато черезъ мисяцъ його просылы, и винъ зновъ бигавъ до багатыривъ гроши позычаты на общество за своею порукою, збиравъ раду, щобъ прысогласыты перепустыты третю часть обчеськои земли толокою, або у пана взяты пастушку на одробитки, копавъ новый колодязь на сели, а по роботи гулявъ въ шынку изъ своимы „ворогамы“. Дидъ Мыронъ не бувъ п'яныца, та любывъ въ добрій кумпаніі выпыты, якъ булы лышни гроши; а то булы таки гроши: думавъ дидъ Мыронъ заплатыты за чботы п'ять, а заплатывъ четыри й п'ятдесят копійокъ, ось п'ятдесят копійокъ — то лышни гроши: ихъ можна пропыты; воны бъ, мо', згодыльсь на що друге въ хазяйстви, якъ часто йому невистка, жинка його меньшого сына, казала, а винъ думавъ, що воны вже „лыши“, а що винъ думсвъ, тее й робывъ. Хочъ дидъ Мыронъ бувъ и

небагатый чоловикъ, та не любывъ винъ грошей: винъ все казавъ, що не одъ грошей щастя, бо ось же у його на очахъ умерла дытына въ багатого пана, що й личывъ іи, и тремтивъ надъ нею, и готовый бувъ вси гроши, все добро свое ликарямъ oddаты, абы жыва зосталась, дакъ ни—вмерла! На Мыронову думку, краще було бъ, якъ бы у мужыка земля була та коняка та скотына, а гроши—цурь имы! Розуміеться, дидъ Мыронъ тямывъ, що й безъ грошей не можна, бо на що жъ гасу, солы, оліи, разну разныцю купыты, а головне, чымъ, „казенне“ платыты?

Якъ почавъ дидъ Мыронъ думаты про гроши, то прыгадалось йому, скильки лыха одъ ихъ иде, скильки то люде одно одного за ихъ зайдають, якъ багатыри кровъ ссуть эъ бидныхъ великымъ процентомъ, якъ зборщики чужи гроши закручустъ и неправду роблять за-для грошей.

— Отсіи гроши--то солодкий дурманъ для людыны,—ришывъ дидъ Мыронъ,—хто ихъ любыть, той—наче жывый мертвякъ: винъ тильки цилый викъ свій соби труну купує, бо якъ справди умре, то його гроши зостануться, а винъ не жывъ, не гулявъ на ихъ...

— Охъ, Оксано, Оксано!—ни зъ того, ни зъ сього въ голосъ сказавъ Мыронъ и самъ на себе здывувався.

Оксана—се була йедына замужня дочка Мырона; кримъ неи було у нього ще трь сыны, та вси жонати; двохъ винъ oddавъ въ прыймы такы въ своему жъ сели, а третій, меньший, жывъ изъ нымъ. Мыронъ розмиркувавъ такъ, що на трьохъ у його земли не стане, а тильки на одного, то треба ихъ такъ прытакуваты, щобъ воны й землю малы, и эъ його воли не выходылы. Такъ и зробивъ—пооддававъ туды, де й тестивъ не було, черезъ те у його була й своя супряга, и своя помичъ; черезъ те й робота скоріше й краще робылась, бо рукъ було багато и коней четверыкъ, и вси хапалысь разомъ: хлопци прывыкли слухатися батька змалечку—меньший то була просто тинь Мырона,—а й пожененылысь, то не выйшли зъ його рукъ, та й розумилы самы, що такъ воно выгоднійше. Недавно виддавъ дидъ Мыронъ и дочку свою замижъ, чы, бакъ вона сама пишла. Охъ, хотивъ же винъ іи oddаты за багатого мищанына, хотивъ та ще й якъ! Хотивъ, хочъ и знатъ, що гроши—біда, бо все жъ такы, якъ чоловикъ мае четверо коней, тесову стрижу й ворота. поцяцковани виконыци й тютюнову плантацію, ще до того й

мишанынъ, а не простый мужыкъ, то кожному схочеться дочку свою за такимъ чоловикомъ бачыты, кожному схочеться, щобъ дочка на пуховій постели спала, що-день галушки зъ сыромъ йила, щобъ наймычку держала, та ба! Не схотила Оксана й не схотила—пишла за убогого.

— И що вона тамъ нашла такого гарного?—думавъ дали Мыронъ,—на мене, такъ и зовсімъ винъ поганый, бо рудый, не въ нашъ ридъ удався, и маленький, и якысь швидкий, якъ самопрядка—э, чортъ зна що! Винъ ій не ривня... Оксана!... Оксана була така дивка, що никто до неї не прыйдеться... Що жъ воно таке? Въ одну душу захотила за його йты и ни за кого бильше: хиба що полюбила вже його такъ?... Змовылъсь десь на вечорныцияхъ... набалакавъ, мабуть, багато, волоцюга! Дивци тильки й треба, що „голубонько, серденъко та рибонько“, та прыгорны мицно и разомъ тыхенъко, та поцилуй,—воно жъ, якъ вышенька, и зацвите, й зрадіе, й повирить всьому: „о, той мене буде жалуваты, пиду за його!“—Якъ бы жъ то такъ! Отъ якъ бы у насъ такъ, якъ у панивъ, що дивка може й зовсімъ не йты замижъ: живе соби пры батькови и горечка мало!... Ни, де жъ такы! То вже дивоче дило замижъ иты, такъ и слідъ... Та якъ бы такъ за жинками упадалы, якъ нашъ молодый панъ, що недавно оженився: и руки жинци цилуе, и въ вичи дывиться; а разъ, ій-Богу, бачывъ самъ, якъ винъ на вколишкахъ передъ нею стоявъ, наче передъ образомъ.—кумедія!... У насъ жинку часомъ, хочъ и жалуешъ, та все жъ такы воли не даешъ, бо жинка, якъ не якъ, дурнійша одъ чоловика, дурнійша й слабійша. Правда, бувае часомъ и таке, що чоловикъ жинки слухається и въ зборни говорить тее, що вона йому вдома казала, та ридко, а хочъ и слухається, то все жъ такы винъ свое визьме: налае й попобье іи, якъ часомъ сердитый. Не можна пры нашему жытту не бытись и не лаятись: всякий лыхымъ робиться, бо того нема, тее треба, то коняка здохла, то жыто не вродыло!...

... Бильше жъ того, що дурни тіі жинки, дурни й языкати, хай имъ всячына!... А не хотивъ бы я буты жинкою—сама нещасна доля: все лыхо такы на іи шыи окошыться та ще диты!.. Якъ бы жъ Андрій—такъ звалы Оксаныного чоловика—хочъ робитникъ добрий, а то... правда, винъ грамотный, та що зъ того? У насъ тая школа—хто іи знае, для чого вона? Бо одно те, що куды жъ воно годыться писля науки? Въ пастухы не хоче йты—

носа копырыть, а въ пысарчуки жъ усихъ не визьмуть! Отъ навчыться чытаты сякъ-такъ, ѩобъ заразъ забутысь, тильки слава одна, ѩо наука! А друге те, ѩо учытелька тамъ така, ѩо якъ пиде гуляты зъ панычамы, то хлопци одно одному тильки чубы повыдерають, або гудзи понабывають, а бильшеничого. Першее учытель бывъ за науку, а теперъ самы соби безъ учытеля бывутыся,—отъ тоби й школа! Якъ бы жъ винъ добрѣ грамотный, а то—ни Богови свичка, ни чортови кочерга!... А темни у насть люде, темни: прыйде яка бамага, покы доберуть дила—скильки часу загаюты! А отъ колы пысарчукъ почне ыдаты на щотахъ, то вси стоять, дывляться на його, якъ дурни... не трудно нашо-го брата й одурыты...

Такъ продумавъ дидъ Мыронъ довго ажъ покы задримавъ, а якъ прокынувся, то вже сонечко почало мотаты свои червони та золоти нытки й по степу, й на деревахъ. Дидъ Мыронъ подумавъ, ѩо вже не рано, забравъ коней и пишовъ до-дому.

* * *

Колы дидъ Мыронъ вернувся до-дому, невистка його Марына вже поралась коло печи; сьогодни бувъ маленький празнычокъ, и вона надумалась пекты млынци зъ сыромъ. Въ кати было чепурненько: ловки образы й шытый рушныкъ на ихъ, стиль застеленый чыстою скатертю, а на столи мыска зъ свижымъ м'якымъ сыромъ. Коло стола маленька дивчынка, лить шесты, чыстенъко вмыта й росчесана, волоссячко у неи здавалося зовсимъ темнымъ, бо було такъ помашено добрѣ, ѩо ажъ прылыпло на чоли, зъ тоненъкымъ рожевымъ лычкомъ, якъ крашаночка. Дивчынка усміхалась, дывлячысь на мыску, та не насмілювалась прысунуться блыжче до неи, бо боялась матери, ѩо була соби строга; тильки ось маты далеко зализла въ пичъ, пораючысь коло борщу, а мала, прыкметывши тее, швыденъко простяглась, умочыла мало не всю ручку въ сыръ и, скоса поглядаючи на пичъ и на матиръ, ѩо все стояла до неи спыною, почала обсмоктуваты свои били одъ сыру пучечки. Тутъ вскочывъ въ кату хлопецъ, похожий такъ на дивчынку, ѩо можна було заразъ же вгадаты, ѩо тоїи братъ; винъ пидскочывъ на однай нози до стола, зазырнувъ у мыску й ковтаючи слова, сказавъ:

—Що то—крайда, силь, борошно, сыръ?

— Геть! — крикнула маты, обертаючись одъ печи, — чого пры-
йшовъ? Хто тебе клыкаў?

— Дидъ вже скоро вернуться эъ киньмы, — одвітывъ хлопець,
все дывлячысь на сыръ, якъ китъ.

— Ну, то що, що вернуться?! Ще снідаты рано... Йды
теля доглядай... геть!

Хлопець скрывыўся, а дали, глянувшы на сестру, заре-
готався:

— Эге-ге, якъ ты уродылась у сыръ, яки у тебе вусы били,
ха, ха, ха!

Тетянка почала выкручуваты очыма, щобъ побачыты, яки то
у неї вусы, не побачыла й сказала тыхенъко:

— Брешешъ!

А Грыцько почавъ ще бильше кричати про Тетянку, що
вона найилася сырү, щобъ маты почула и насварыла іи, щобъ
не йила й вона, колы йому не можна; тильки маты не такъ
зробыла, якъ винъ хотивъ, а сказала одъ печи:

— Геть обыда зъ хаты! чого тутъ мени мишаєте? Геть,
поки я васъ...

Диты счезли въ одну мыть.

Грыцько не бувъ довольный матир'ю: йому хотилося, щобъ
вона дала Тетянци хочъ штурханця, бо чого жъ вона йила сыръ,
колы винъ не йивъ. Правда, винъ успишився вхопыты цыбулыну,
що лежала на лави, и теперъ грызъ іи, а Тетянка тильки дывы-
лась йому въ ротъ; та сього було мало для його и винъ, ска-
завши: „а... ты, ты, ты...“ пхнувъ сестру такъ, що тая упала
середъ двора й почала плакаты въ голосъ.

Якъ разъ, якъ на пеньку, з'явывшися дидъ — оддавъ коней че-
редныку и йшовъ { у хату — и, побачивши, що хлопець обижает
Тетянку, стрепенувъ його за вухо. Грыцькови було дуже боліяче,
тильки винъ здержалася и сказавъ, хочъ слізы й стояли въ
очахъ, гордо:

— Чого жъ вона реве? Колы я бувъ малымъ, я николы не
ривъ!... Сказано — баба!

Дидъ взявъ на руки Тетянку и понисъ въ хату, жаліючи:

— О, моя любенька, моя голубёнъка, де у тебе вава?

А Грыцько зъ червонымъ, якъ калына, вухомъ и цыбулею
въ руци побигъ на вулыцю до хлопцівъ и тамъ росказавъ, що
за лысыця його сестрыця, якъ вона до діда пидлестылась.

Дидъ Миронъ увійшовъ у хату, сивъ на лави зъ дивчынкою на колинахъ, и тутъ тильки вона прызналася, що ій дуже хочеться сырку покоштувати.

Дидъ прысунувъ мыску, взявъ ложку и почавъ іи годувати.

Марына вызырнула з-за печи и сказала буцимъ сердытымъ голосомъ:

— Ну, вже вы, тату, скрізь іи балуете. Нехай бы пождала, поки вси будемо снідати. Ось я заразъ и млынцивъ напечу.

— Э, що тамъ! дытина йисты хоче,—обизвався дидъ.—А де Иванъ?

— Пишовъ сино роскыдати: вы жъ загадували.

Дидъ Миронъ спустывъ Тетянку, вставъ, умывся надъ помытныцею и, сказавши: „пиду й я,“ пишовъ зъ хаты.

Тетянка, найивши сири и забильшивши соби все лычко, черезъ що стала нагадувати вышневый вареныкъ изъ сметаною, повинна була прыйнятись за роботу, бо Мицокла, другий іи братъ, запышавъ въ колысци й мати звелила ій поколыхати його.

Колы дидъ Миронъ зъ своимъ сыномъ Иваномъ прыйшли снідати, млынци були вже готови. Прыйбигъ и Грыцько—саме якъ разъ на млынци поспивъ—и не клыкалы. Посидалы й почали мовчки йисты. Миронъ звычайно дуже мало балакавъ зъ Иваномъ та й не було про що балакати. Тильки чуть було, якъ Грыцько на всю хату плямкавъ ротомъ: дуже йому сподобалысь млынци.

Не вспили вони й поснідати, якъ у хату вскочила гарненька молодычка, сказала: „здрастуйте“ и зареготалася, потягла носомъ, сказала: „охъ, якъ ловко пахне: мабідъ, горохвяныки пеклы?“ и зареготалася.

Марына кынула на молодычку такымъ очыма, якъ кітъ на собаку, й подумала: „отсе, Боже мій, и поснідати не дастъ,“ встало й пишла до печи щось тамъ прыбирати. Колы Марына сердылася, вона такъ щыро робыла, що одно—роботу подавай, тильки робыла зъ грюкомъ, зъ стукомъ, наче вона заставляла все за себе говорыты, та, здається, що зъ серця вона бъ усю роботу, яка юе на свити, переробыла; черезъ те, бувало, іи свекръ, якъ хотивъ, щобъ хлібъ бувъ скорійше знятый, роздратуе іи ранійше чымъ-небудь и тоди вже тильки держысь: Марына такъ почне в'язати, що два косари не вспишаться за нею косыты—все в'яже, все мовчыть, тильки сопе та соломою ше-

лестыть. Ось и теперь вона мовчки стала прыбраты, мыты, та здорово грюкаты, та жыво-жыво робыты.

— Сидай, дочко, сидай, поснайдай зъ намы,—сказавъ Мыронъ.

Иванъ тежъ промовывъ тыхымъ голосомъ,—у нього бувъ тыхенькыи голосъ:

— Сидай, Оксано!—и посунувся дали.

Оксана була дуже похожа на брата: така жъ, якъ винъ, чорнява, высока, тильки не довгобраза, а повновыда й весела; винъ же бувъ смутный и дывывся бильше все доли, тоди якъ въ Оксаны очи булы одкрыти на весь свитъ, якъ пташки вильни.

Дидъ Мыронъ, побачывши, що невистка пишла, сказавъ строго:

— Марыно, а давай намъ ще млынцивъ, якъ йе, и сама сидай... чого втикла?

Марына одвityла кризъ зубы:

— Мени николы!—та все жъ такы подала на стиль свижыхъ млынцивъ.

Оксана подывылась прямо на іи сердыте лыце, на насуплени руди брови, эциплени, наче зшыти губы й сиреньки очки, що не дывыльсь на неи, и весело зареготалась. Марына такъ шпурнула мыскою, що мало не розбыла, а дидъ Мыронъ грымнувъ:

— Шо се, чы здурила?—й до дочки:

— А ты чого? Раденька, що дурненька!

— То я, тату, зъ Тетянки,—выгадала Оксана, бо ій не хоти-лось сердыта сьогодни батька, хочъ гнивъ зовыци скризъ тишивъ іи, й вона рада була скризъ іи дроочыты,—вона такы змалечку любыла дроочыться—одъ котеняты та щеняты ажъ до бративъ.

Вси глянулы на Тетянку: вона вже кончыла йисты й теперъ, высунувшы кинчыкъ червоного языка, що бувъ похожый на по-зюмку, ляпала себе по щоци ложкою й прыслушалась до того ля-пання, наче до музыки, схылывши головку на бикъ.

Вси засміялысь, а Тетянка строго сказала:

— Се бондарь.

Вси ще бильше зареготались, и сама Марына усміхнулась, та заразъ же повернулась спыною й стала годуваты дытыну, що лежала въ колысци.

Дидъ Мыронъ одійшовъ одъ серця й спытався у Оксаны, що робыться у неи дома?

Оксана з'йила на-швидку пару млынцівъ и сказала:

— Та ось, тату, мій Андрій (Марына подумала: „мій“ каже—
дурна!“) хотивъ самъ до васъ прыйти та його въ зборню потяглы:
прышовъ дядько Семенъ и вони разомъ пишли.

— Шо жъ тамъ таке?

— А хто його знае... якись гроши, якесь дило... винъ хотивъ
самъ, а я не знаю, ій-Богу... винъ сказавъ тильки: „пиды до
батька, попросы дуже-дуже, щобъ прыйшли“.

Мыронъ почавъ угадувати:

— Ага, такъ то, мабуть, за процентъ... чы?...

— Не знаю, ій-Богу, не знаю.

— Ну, то що жъ, добре! я, може, прыйду, я...—Мыронъ скоса
глянувъ на сына й невистку, хочъ йому й не приходилось бы
такъ дывитись, и швиденько повторывъ:— Добре, добре, я пры-
йду, нехай! Шо тамъ таке?..

— А я пиду... прощайте... мени треба,—заклопоталась Оксана,
схопылась и сchezла, якъ зирочка зъ неба скотылась.

Дидъ Мыронъ покрутывся-покрутывся по хати, кынувъ сы-
нови:

— Треба жыто перевіяты та у млынъ одвезти (се бувъ такый
празнычокъ, що вылами й лопатою можна робыти, абы не косою),
— й сchezъ всlidъ за дочкою, якъ дымъ изъ бовдура.

Писля того, якъ батько вышовъ, Марына метнулась пры-
браты зъ столу й почався такый стукъ та грюкъ, що у Ивана
въ ухахъ зашумило.

— Чого ты лютуешъ?—спытався винъ.

— Ото жъ пишли,—вона мотнула головою на двери, — пишли
зята „любезногого“ вyzволяты, довгъ на свою шыю браты... Цыть!—
се вона крыкнула на дитеj, бо Грыцько, сказавши Тетянци: „а
ну, давай я „бондаря“ зроблю“—такъ ляпнувъ ложкою по щоци
Тетянку, що тая заверещала.

Писля материного „цыть“ диты прысилы, якъ квитки писля
дошу.

Иванъ тихо спытавъ:

— О?

— А вже жъ ніякъ,—одризала Марына, вона була сердыта й на
чоловика, дали прыбавыла:—ну, и стерво сучого сына, чого листы,
колы замужня? Замужня дочка для батька—одризаный шматокъ хли-
ба, а вона чепляється, якъ смола до чобота! Йе чоловикъ—чого

ще? Не бійсь, сама не обпирае, не зодягае, не годуе!... И „воны“ туды жъ, якъ бжола на медъ... Дочка риднійше одъ сына, тъху!

— Вчора дидъ,—сказавъ Грыцько,—хустку титци Оксани пода-
рувавъ... червону-пречервону...

— Ни, брешешъ—жовту, и я бачила,—перебыла Тетянка.

Грыцько штовхнувъ іи, а маты зновъ сказала:

— Цытьте вы!—и додала,—що жъ се таке? Докы ще се буде?
Хиба мы ій наймыты, чы що? Я такъ не хочу! Вона жъ зъ мене
сміється, стерво! Хиба я не знаю, чого то вона за снidanнямъ,
якъ курка, роскудахкалась? Вси гостынци ій, на ярмарокъ изъ нею,
имъ перше ореться, у ихъ ранійше сіеться, хочъ кони жъ на-
ши—що се справди? Де се выдано?

— Та нехай!—сказавъ тыхо Иванъ.

Марына загрымала посудомъ и передражныла:

— Нехай!... Тоби все нехай, будешъ наймытомъ у зятя служы-
ты ажъ до...

— А що жъ мени робыты?

— Що? Скажы, що такъ не хочешъ, нехай нась оддилляютъ—
отъ що!

— Эге, такъ то й скажешъ, хиба батька не знаешъ?

— Дуже ты вже... плохый!—сказала строго Марына, а про себе
подумала,—се, правда, для мене выгоднійше, що тыхый, тиль-
ки...—и змовкла.

— На те вони—батько. Ничого не зробишъ... Питы жыто пе-
ревияты.—Иванъ вставъ и пишовъ, а въ дверяхъ сказавъ ще:—
а довгъ зятьовий на шыю я вже браты не буду, се вже нехай якъ
хотять сobi, де вгодно грошей здобувають... се вже ни!

Вышовъ зъ хаты и колы віявъ жыто, спытавъ себе, чы
мигъ бы винъ справди оддилытъсъ и жыты самъ безъ батька, и
ришывъ, що ни, бо батько порядокъ дае и все знае, колы для
чого врем'я, и майстеръ на вси руки, а винъ що? винъ тильки
вміе, якъ слидъ робыты, що йому батько загадае, а самъ не вміе
розмиркуваты.

— Ни, безъ батька не можна, хочъ, може, батько не по прав-
ди робыть, якъ каже Марына, що зятя такъ жалуе, а на сына не
дывыться... ну, то що жъ? То чоловикъ сестрынъ, тильки пога-
но, що Марына сердыта: краще бъ якъ-небудь мыромъ обйтись!

Марына жъ думала, що безъ свекра можна прожыть и дуже
можна, абы чоловикъ смілійший, а то такый, що скоро йому на

шую сядутъ! И напевне батько йому и той довгъ нав'яжутъ, и буде винъ платыты, чы своимъ горбомъ одробляты. Ни, такъ не можна! Самій по иншому повернуты—тежъ не можна, бо свекоръ мае право іи зъ хаты выгнаты, а чоловикъ буде до батька тягты, а кримъ того й те правда, що зъ батькомъ жыветься лекше и краще... Ну, треба тильки його одъ дочки одбыты... Якъ? Марына ніякъ не могла сього узла розвязаты. Пидвѣсты Оксану? Батько ни за що въ свити не повирить. Зятя пидвѣсты? Батько й такъ знае, що Андрій—ледашо, а для-рады дочки прыставляеться, що буцимъ не знае... Нема способу! Треба ждаты, покы батько вмре, а винъ ще такый здоровый та й самъ по соби чоловикъничого, внукивъ якъ балуе—Господы! Тильки якъ же смила Оксана зъ Марыны сміятысь? И скризь вона таку пыку крыывать, якъ зустринеться зъ нею, наче надсміхаеться, наче вона розумнійша. Марына не може сього простыты, не може забуты. А сей Иванъ, наче собака, що прывыкъ прыв'язаний на мотузци жыты: хочъ и одвяжешъ, все буде на одному мисци сидиты! Отъ же, здається, розумный чоловикъ свекоръ, розумный и строгий, а прылыпъ до своеї дочки, якъ дуренъ!

* * *

Колы Мыронъ прыйшовъ у зборню, тамъ вже назбиралось багато народу. Вси гомонили, крычали й наступали на якогось розчухраного чоловичка зъ сирымъ велыкымъ очыма, безусого, зъ червоными повными губами, зъ довгымъ русымъ волоссямъ, що крутився передъ нымы, якъ ящикка. Се й бувъ зять Мыронивъ—Андрій. Винъ кинувся до нього, якъ наляканы казкою дытына.

— Тату, тату, рятуйте,—шепнувъ винъ йому на вухо,—якъ треба буде вамъ... то я.. тильки теперъ... викъ свій буду дякуваты...

— Геть!—одпыхнувъ його Мыронъ, а самъ продрався черезъ громаду, якъ черезъ репъяхи, й крикнувъ:—Що тутъ у васъ таке?

Вси почали балакаты разомъ, показуваты пальцемъ на Андрія.

Мыронъ розсердывся:

— Та кажы хто-небидь одынъ, а то застрекоталы вси, якъ сороки!

Тоди вси стыхлы, а одынъ рудый здоровенный чоловикъ зъ такою шырокою спиною, що хочъ санкамы пройхаты, почавъ

крычаты, гризно блымаючи очыма на Андрія, що той у нього латку гірода купувавъ, давъ йому завдатокъ изъ позыченыхъ грошей; теперъ отсей дядько правыть процентъ за свои гроши одъ Андрія, той же правыть свій завдатокъ одъ нього назадъ,—значыть, не мае сylы выплатыты, а тымъ часомъ винъ упстывъ доброго купця на городъ, що бильше дававъ, и Андрій повыненъ йому шкоду сплатыты, а винъ не хоче, одказується, що грошей нема, а а самъ все базикае: „а якъ же, довгъ—се перше дило, я знаю... о, я знаю, договоръ дорожче грошей“ и всяку всячыну плете.

Другий дядько—той, що Андрій йому бувъ вынуватий пятьдесятъ рубливъ,—гладкий чоловикъ зъ сытымъ, веселымъ лыцемъ, похожымъ на гарбузъ, докорявъ його, що винъ не платить проценту, затягся,—нехай йому oddae заразъ або вси гроши, або процентъ, а то винъ не хоче ничего слухаты.

Выступывъ ще чоловикъ, сирый, якъ земля, зъ зеленуватымы очыма, розмахнувъ дуже рукамы й лаявся, и доказувавъ, що Андрій — бодай його—заставывъ йому свою землю и гроши получывъ, а писля зновъ—съ сынъ, щобъ йому!—отсьому передавъ и зъ нього гроши тежъ взявъ; нехай oddae гроши назадъ!

Выйшовъ напередъ ще чоловикъ, малый, кривый та поганый и пропышавъ:

— Оддавай мои гроши, що я за землю давъ.

И ще багато людей выбывало Андріеви очи за дрибни позычки. Андрій метавсь и туды, и сюды, мало не плакавъ, а ничего не мигъ вдіяты: вси на його тюкалы й прыступали. Винъ любывъ гандлюваты й кинъмы, й землею, и йому въ голови здавалося, що все буде бытъ, якъ по маслу: тамъ винъ позычыть, тамъ оддасть, тамъ купыть и—такъ ловко выйде!... А ось теперъ вклепався такъ, що, хто його знае, якъ и выдряпається! Винъ не ждавъ, що вони вси разомъ до нього прысилаються й будуть судомъ лякаты,—ранійше йому все якосъ сходыло. Мыронъ дывывся, дывывся на Андрія, що перше крутывся, а теперъ спустывъ руки й глупо промовывъ:

— Ну де жъ я вамъ визьму тыхъ грошей? Я бъ и самъ радый колы бъ булы!

Прыкро Мырону стало, що його зять такый—закручуваты чужи гроши умивъ, а оддаваты не вміє, що винъ—якъ зъ клоччя батигъ; тильки винъ тежъ знавъ, що треба сього „храпака“ вызволыты, безпреминно треба, бо... треба. Винъ почавъ лагодыты

дило: здоровому чоловикови зъ шырокою спыною, у кого Андрій землю прыторгувавъ, винъ сказавъ, що нехай завдатокъ зостається у нього, бо Андрій, скоро збереться на гроши, купыть землю и шкоду сплатыть; чоловикови зъ гарбузячымъ лыцемъ обицявъ винъ самъ процентъ заплаты, а черезъ годъ и гроши, якъ Богъ дастъ, вернуты такъ, якъ и тому чоловикови, що давъ Андрію за його землю шистъ рубливъ, другому жъ дозволывъ корыстуваться Андріевою землею, бо вона була йому раніше заставлена.

Такъ помыривъ усихъ Миронъ. Вси були довольни. Бильше всихъ, розуміється, бувъ радый Андрій: винъ ажъ почервонивъ и не знавъ, якъ дякувати тестеви—хотивъ його въ руку поцилува-ти, тильки Миронъ, сказавши: „ну, гляды мени, собачий сину!“ повернувшись й пишовъ соби, не давши йому руки...

Видкиль же думавъ Миронъ взяты тіи гроши для Андрія? Николы у нього не було разомъ въ рукахъ стильки грошай, про-давати жъ худобу й коней—винъ ни за що бъ не продавъ. Ду-же просто: винъ ришивъ иты самъ у наймы, винъ—хазянинъ, винъ, що мигъ за сынами зложивши руки сидиты, винъ самъ себе въ наймы хотивъ упекты! Называвъ Миронъ дурнемъ того чоловика, що служивъ у наймахъ и вси свои гроши оддававъ чужій жин-ци, що чоловикъ покинувъ, и дитеї іи содержувавъ, хочъ знавъ, що вони його на старисть лить не погодують,—называвъ дурнемъ, а що самъ задумавъ робыты?

* *

Колы Миронъ сказавъ про свое „ришеніе“ дома, Марына зашумила: горшки, мыски й ложки разомъ заговорылы въ іи рукахъ; вона не смила выговорыты своєї досады, тильки стала умовляти:

— Та вы жъ стари, куды жъ вамъ найматись, чого вамъ у пекло лизты?

— Не твоє дило,—одвітывъ Миронъ, хочъ самъ подумавъ:— що правда—то правда, ну, та ничего не зробышъ—тра служыты!

— Се вы все для того Андрія запрягатись думаете—я знаю, а іи Богу винъ не стоить того...

— С-нъ синъ!—сказавъ Миронъ.

— Отъ бачыте, а вы... плюньте на його, нехай йому бисъ! Буде-те на його свои сылы покладати!

Мыронъ тильки рукою махнувъ.

— А якъ же мы, тату, безъ васть?—вставывъ свое Иванъ.

— Буду навидуватысь,—коротко одризавъ Мыронъ.

Марына побачыла, юи слова батька зачепылы, и ще стала доказуваты, юо не вартъ за зятьови довгы свою спыну гнуты, юо не варто йому грошей даваты, бо зновъ пропустыть, и юо самъ Андрій не стоить батькового мызынца, а буде його потомъ зароблени гроши на витеръ пускаты.

— Та буде,—застогнавъ Мыронъ, наче йому хтось болячку прышемывъ,—самъ знаю, самъ все знаю!...

А проте нанявся й выслужывъ годъ, и гроши Андрію оддавъ (чи, пакъ, не Андрію, а тымъ людцямъ, юо бувъ Андрій вынұватый), и городу йому латку прыкупывъ, одно слово—пидчынывъ зятя. Оксана повеселійшала.

Та не тильки жъ того, юо Мыронъ нанявся на годъ, ющъ вызволыты зятя,—винъ помагавъ йому всимъ, юо тильки самъ мавъ:—винъ своимы киньмы оравъ, волочывъ и возывъ имъ хлибъ; винъ дававъ зерна на посивъ и борошна, якъ своего не хватало; дававъ дрибни гроши Оксани на силь, крейду, гасъ, мыло; дававъ овошу, лису, соломы, очерету, у ярмарку купувавъ платки, на карсетъ, на спидныцю, лагодывъ стрижу, строивъ клуню, ворота, пливъ тынокъ... та мало чого не робывъ! Оксана такъ и прывыкла: чого нема—заразъ до батька, винъ непреминно дастъ; якъ бы Марына не грюкала, для неи не було одказу: все, юо було Мыронове, те було й Оксаныне,—се Оксана знала одъ самого малечку и брала такъ, наче инакше й не може буты, брала безъ спасыби. Здаеться, ѩо мижъ батькомъ та дочкию може буты? Тее, ѩо мижъ пташкою та каминнямъ, тее, ѩо мижъ витромъ та травою: одно литае, чы віе вильно, друге до земли прытулене—не йде никуды. Правда, Мыронъ бувъ для Оксаны „тронъ“ й маты, бо винъ юи самъ писля смерты своеи жинкы со скою выгодувавъ. Ну, то ѩо? А все жъ такы дочка у человека на те, ѩобъ, якъ врем'я прыйде, выхопытысь зъ рукъ батька и, якъ пара зъ бани въ двери, утикты одъ його; значыть, не слидъ до неи й прывыкаты: николы вона старого батька не буде годуваты, на чужу сем'ю буде робыты й годаты, про свою й забуде. Своя у неи—нова сем'я, свое горе, своя радистъ, та й не прыстало человеку за дочкию жалкуваты, бо вона для його такы чужа, якъ зирка на неби. Отъ друге дило сынъ,—то тежъ человекъ:

такожъ робыть, такожъ думае, такожъ на все дывыться, якъ винъ самъ. Одынъ Мыронъ такъ трымався за свою дочку, якъ грыбъ на берези, и крипко сумувавъ, якъ замижъ оддавъ, и хочъ винъ не вмивъ зъ нею й балакаты, а любывъ слухаты іи балачки и все прыказувавъ: „а ну, ну, кажы!“ Для його безъ іи реготу та писень наче сонечко не грило: такъ и кортило його питы, подывыться, почуты, шо вона робыть, якъ ій? Такъ кортыть хлибороба питы подывыться, чы вже цвите жыто, чы нальвся колосъ...

Може, тымъ винъ такъ тремтивъ надъ нею, шо була вона дуже схожа зъ матир'ю, а покійну жинку свою Мыронъ пам'ятавъ такъ, шо вже вдруге не женывся, бо, казавъ винъ,—першый шматокъ хлиба солодшый. Кажуть, шо вона бъ то ждала на його писля того, якъ булы воны заручени, ажъ три годы, покы пожененылышь, а теперъ се въ дывовыжку, бо сватаеться хлопецъ зъ хаты въ хату и дивка йде, якъ гуляты надокучить, за першого, шо посвата.

Може любывъ Мыронъ Оксану за те, шо ій треба було помагаты, бо сыны самы соби пораду найдуть, а вона, якъ былынка, безсыльна—треба іи пиддержаты; може тымъ, шо однялы Оксану одъ нього, тымъ винъ іи любывъ, чы, краще сказавши, вона сама себе одъ нього одняла, бо самохитъ за Андрія пишла. Не такого зятя бажавъ Мыронъ, не хотивъ Оксану оддаваты за такого парубка и сердывся, и лаявся, и быты іи збирався, таничого не помоглось: Оксана въ одну голову хотила йты за його. Мыронъ не скотивъ неволыты и спрavывъ самъ весилля, и телыцю, и овечки, и порося Оксани подарувавъ на нове хазияство. Було бъ йому такъ зробыты, якъ той чоловикъ, шо прыв'язавъ дочку косамы до воза того молодого, шо самъ для неи выбравъ,—такъ и до винця пойихалы,—та Мыронъ не прывыкъ быты Оксану, хиба якъ мала була, та й то бильше натупае, нагрымае та й годи. И не мигъ винъ довго на неи сердтысь, бо вона, побачывши, шо батько лыхи, заразъ або жартомъ, або штукою й одверне його серце, якъ гайку обценъкамы, и винъ мусыть за сміятысь и пересердтысь.

— Хай же на батька выны не прыганяе,—казавъ Мыронъ,—сама выбрала—хай и живе, якъ знае: бачылы очи, шо купувалы йижте, хочъ повылазьте! Про мене!...

Такъ винъ казавъ, а самъ ніякъ не мигъ помырытись зъ тымъ, що у Оксаны такий чоловикъ, що передъ нею наче гасъ смердючый передъ молокомъ, наче болото передъ крынычкою. Винъ не любывъ бачты його сирыхъ вытищенныхъ очей, його червоныхъ, м'якыхъ губъ и черезъ те не бувавъ у Оксаны въ хати, а хотивъ, щобъ вона сама прыходыла до його, хочъ Андрій дуже до його пидлещувався.

— Хочъ бы винъ бувъ крашый, хочъ бы винъ бувъ розумній-шый!—думавъ Мыронъ и не разъ казавъ Оксани зъ жарту и зъ серця:—Не вирь йому — винъ брехунъ!—тильки Оксана заразъ доказувала, що ни.

Мыронъ спокутувавъ за свои слова и думавъ:—Чы я жъ хотивъ бы ихъ розвесты? Ни, ни! Нехай вже жывуть зъ мыромъ.

Разъ Оксана прыбигла переляканы и росказала, що Андрій тяжко заслабъ и треба ворожку зъ чужого села, що, кажуть, добре помагає, поклышкаты. Мыронъ не вдергався й сказавъ:

— А плюнь ты на його, хай тамъ соби!...

— Э, ни, тату мій ридненъкій... Такъ стогне, такъ стогне, що Господи! Ще вмре! Йидьте, тату, швыдче... —вона кланялась йому до земли й тягла зъ хаты—коней запрягаты.

Мырону стало жалко дочки, якъ побачывъ винъ іи слозы; тильки подумазъ винъ, що його, старого, николы вона такъ не пожаліє—і не хтилося йому йихаты. Вона прыкметыла тее й почала голосыты:

— Ой, Боже мій, Боже мій, що його робыты?—писля скопыла себе за голову й побигла.

— Куды ты?—крыкнувъ батько.

— Попрошу у Степана (старшый братъ іи) коня, якъ що дастъ...

— Дурна, аже жъ я ось самъ йиду!—гримнувъ Мыронъ.

Такъ и пойхавъ, и прывизъ ворожку, и вырятувавъ зятя одъ смертъ.

Досадно було Мыронови, що Оксана вже не була така весела, якъ попервахъ,—вона, якъ обирвана квитка, зов'яла: одно те, що недостатки ихъ прыбывали іи до земли, а друге те, що свекруха лыха, якъ шулякъ на курча, насидала на неї. Выйшла вона замижъ на весни, а литомъ нужду пизнала: хлиба того-ришнього у ныхъ не стало, худобы не було, пичъ валылася, хата хылылась. Вдома всымъ вередувала: якъ хлибъ вчорашній, а

не м'який, то заразъ губу копылты та кыда шматокъ на стиль, а тутъ вже не такъ! Ну, то ще дарма—батько помочи дававъ: винъ скризь поспивавъ, наче у його десять рукъ выросло. Бида въ тимъ, що Оксани прыйшлось тяжко робыты: все самій та самій. Вона жъ була нижна: на жнывахъ николы не бувала, зросла въ роскоши, бо служыла въ тютюни, дома жъ все Марына поралась; гроши, що заробляла, соби забирала и ловке убрания справляла—теперь все тее носылося и ғвалося на роботи, а нового не спроявляла: ни за що було,—а теперъ ось який скрутъ прыйшовъ, тымъ бильшъ, що надъ нею що-день знущалася свекруха. То була ще не стара жинка (у неї було трое малыхъ кримъ Андрія), скуча та лыха: цилый день вона грызла Оксану, бо хотила ій „носа утерты“, щобъ не була горда, що батько багатый, що сама молода та гарна; заведеться, було, за ка-зна-що и почне, и почне іи лущыты та лаяты. Лаялась вона страшными словами, ще й передъ образамы кляла и Оксану, и батька іи, й матиръ іи, и свого ридного сына, що Оксана буцмъ то прычарувала. Шо бъ Оксана не зробила, то все не такъ: зварить вона борщу, то—чого несолоный? то—чого сырый, мутный? то—чого збигъ? и почынається лайка:

— Матери твоїй бисъ, ты ничего не вмішъ, ты й така, й сяка, и геть зъ моєи хаты!... Бый іи, Андрію... А, ты, сучка дочка, його прыворожыла... Кажы, чымъ ты його прыворожыла, суко? Щобъ ты сказылась, щобъ тоби добра не було, щобъ ты скрутилась! Щобъ ты...

Не можна й переслухаты: якъ жорна въ млыни, молола вона безъ кинця, безъ кинця кляла, докоряла и лаялась, поки не выговориться. Правда, вона не зовсімъ дарма нападалась на Оксану, бо та такы мало що въ хазяйстви умила, та тильки чого жъ вона такъ и кыпила, такъ и плыгала въ вичи, такъ страшно лаялась замисть того, щобъ показаты, або росказаты,—ляялась за кожну дурнycю: отъ хочъ за те, що поставила горщиkъ не на полыци, а на лави? на що дитей своихъ навчыла Оксану „суцкою“ зваты, на що Андрію быты іи прыказувала? Попервахъ Оксана на те не вважала: сміялась, робыла по своему, чы сама одвичала гостро и лаялась; писля почала плакаты й сумуваты, и холонуты, якъ тая людина, що зимою середъ билого безлюдного степу замерзає. Оксани було тяжко прызнаватись, що іншый разъ свекруха іи правду казала, що вона, Оксана, справди ни-

чого не вміє робити—і руки опускались у неї, а свекруха, прыкметивши тее, заразъ прысикаеться:

— А ну, якъ ты сее зробишъ? а ну, ну, якъ ты сама паски пектымешъ, нехай я побачу! Ось же ничего не скажу, ни словечка,—роби сама, якъ знаешъ!

— Та чого бо вы глузуете зъ мене!—крыкне Оксана, якъ божевильна, а дали въ слозы.

Такъ бильше всього було обидно Оксани, що вона була у свекрухи „неспособною“: вси іи, якъ вона въ тютюни служыла, звалы ловкою й швидкою, а тутъ—на тоби—неспособна! Сама Оксана бачила, що наче бъ то вона й справди „неспособна“, бо в'язати жыта за чоловикомъ не поспивае, дижу то ридко, то тugo замисить, то горщицъ зачепить брачкою й розибье,—тоди й бижыть вона до батька и ныщечкомъ выпрошуе якого-небудь горщичка, а батько крадъкома одь Марыны вынесе й дастъ ій зав'язаний въ хустку горщыкъ. Перше Марына не могла зрозумити, де подивалыся іи горшки, що ни въ чому борщу зварыть, та скоро догадалась, розсердилася и сказала батькови:

— Въ чому жъ варыты я буду?...

— Ось, пожды, я тоби нови куплю, не бійся!—одвітывъ Миронъ.

Марына почула, що теперъ все можна, и пробурчала:

— Эге, купьте! Знаю я васъ: и зновъ отдасте!

Самъ Миронъ добре знатъ, що погано розносити свое добро и жалко йому було Марыны; винъ бачивъ, якъ ій боляче зъ своимъ розставатись, та що жъ зробишъ: адже жъ и Оксана не може въ нужди жыты! Миронъ теперъ наче у себе самого кравъ—ну, се дарма! та винъ кравъ и у сына, и у невистки, и у ихъ дитокъ, и було йому ніякovo и наче промерзле дерево зимою, скрипивъ винъ, схыльвшишь на бикъ, а все такы инакше робити не мигъ, якъ не може соняшникъ до сонця не тягтись.

Не хотила Оксана, щобъ люде зналы, якъ вона самохити соби світъ зав'язала, и довго ховалась одь людей и не жалилась никому на свою свекруху, бо була тежъ горда, якъ и батько іи. Вона перше не хотила росказувати й йому про недолю свою, та винъ самъ догадався; хочъ бувавъ винъ у дочки ридко и свекруха пры йому не обисмилювалась лаяться, та замичавъ винъ часто перелякани очи й поблідле облыччя своєї дочки и

спытався якось, чого вона смутна ходыть? Тоди Оксана не вдержалась и зъ плачерь все рассказала. Зъ того часу ставъ винъ іи ще бильше жалиты та думаты, якъ іи вызволыты, а вона почала прыходыты до його нышкомъ, щобъ поплакаты та пожалитися, бо не хотила, щобъ Марына бачыла іи сльозы.

Марына не совитувала, якъ и батько, Оксани йты за Андрія, бо убогий; теперъ же вона ніякъ не могла помыриться зъ тымъ, що все добро одъ ихъ переходило до Оксани, й почала все смилійше бурчати на свекра. Развъ, колы замисть повного мишка борошна стало половина, вона сказала батькови:

— Такъ можна и все хазяйство свое перевесты! Все носить та носить,—скоро й самымъ йисты ничего буде...

Мыронъ не кръкнувъ и не грымнувъ, а мовчки выйшовъ зъ хаты. Винъ теперъ ставъ далеко тыхшый и все ховався зъ своєю дочкиою: вона бильше того, що прыходыла до нього ввечери, тыхенъко балакала зъ нымъ на двори.

Мыронъ, було, спытава:

— Ну, що?

— Та що,—одвityть Оксана,— зновъ грызла за те, що борщъ якось вывернула... лає й мене, и васъ такъ, що Боже мій!

— Эге,—скаже Мыронъ,— треба бъ сее якъ небидъ... нехай ось я подумаю...—Писля винъ нав'язувавъ ій чого небудь у хустку и вона йшла до-дому.

Мыронъ теперъ все себе вынуватывъ, що дозволивъ Оксани йты за Андрія: треба було хочъ за косы прыв'язати, а не пускати!

* * *

Одна тильки радисть случилася Оксани: найшовся у неї хлопчики. Назвали його, якъ и діда, Мырономъ. Старий Мыронъ думавъ, що внукъ зовсімъ на нього схожий, хочъ ще на червоненькому, якъ бурячокъ, лычку ничего не можна було розибрать; Андрій думавъ, що синъ зовсімъ на нього скідається, а Оксана знала, що Мырончики, чы Мырось, чы Мырокъ, чы ще якось, ни въ кого не вдався, хиба на свою матиръ похожий.

Ну, та й родыны жъ справывъ дідъ Мыронъ—на славу: ажъ видро горилки поставывъ,—мабуть, грошей десь позычывъ! Весь ридъ зибраўся гуляти на родыны.

Бувъ тутъ старшыи братъ Оксаны Степанъ,—понурый, здоровый, чорнявый чоловикъ зъ насупленымъ бровамы, похожий на батька; винъ мало говорывъ та багато пывъ и все зупынявъ свою не въ миру балаклыву жинку Домаху. Се була тежъ здорова, гарна молодыця, така чорна, наче цыганка; вона звычайно ходыла въ червоному и зав'язувалась червонымъ платкомъ, такъ що нагадувала гарячу головешку зъ печи. Казалы, що буцимъ то вона—„злодій“, на неи зверталы, колы що пропаде: сорочка, ныткы зъ тынка, забути на поли грабли, выла и друге; въ хатахъ, де вона бувала, стереглъсъ: ховалы заразъ силь, мыло, крейду; правда, тильки разъ случылось іи пійматы ще дивкою, колы вона зъ двора панського украла свынячу шынку, а то вона була дуже хытра й не попадалась въ руки; за шынку посадылы іи въ холодну, ну, и що жъ? одсыдила та и вже! Ни трохи не було ій стыдно: вона, якъ и перше, ходыла по селу наче краля, такъ само убиралась, такъ само весело дывылась въ вичи людямъ; вона любыла погуляты, потанцоваты, балакала багато, проворно сыпала словами, наче горохомъ, такъ що не кончала часомъ слова, а вже набирала друге, тамъ трете—того то чоловикъ все іи прыдерживавъ, якъ молоду коняку за уздечку. Чы зневъ винъ, чы не зневъ, що жинка його злодій? Не звисно. Мабуть, що зневъ, бо вси зналы; тильки хочъ и зневъ, то покрывавъ іи (була вона за имъ, якъ за каминною стиною) и хочъ самъ и чужои ныткы не зайнявъ, скризь за неи заступався та на вулыцию свого смиття не выносывъ; такъ мовчавъ винъ и про те, що жинка його не чепурна, дитеи погано дogleяде и не робитныця. Степанъ и батькови ничого николы не сказавъ про свое жыття погане, а на його питання, чы тому правда, що люде брешуть, винъ говорывъ:

— Брехня та й годи! Хиба не знаете людей: одъ гадюкъ лютійши.

Такъ що й Миронъ думавъ, що Степанъ жыве ничого со-би—дobre.

Теперъ Домаха, пидпывши, розійшлася, пустылася въ танци, заспивала, закрычала:—Такый, такый журавель до бабыныхъ конопель!—та все выгукувала:—Ухъ, охъ, охо-хо! Ги-ги-ги!...

— Та годи тоби, годи!—спынявъ іи чоловикъ, поглядаючи скоса на другихъ,—Степанъ, скилькы бъ не пывъ николы не бувъ п'янный и все розбираавъ.

Домаха не слухалась його, танцевала и зновъ завела спиваты вже другу писню:

— Ой, кто пье, кто не пье, а мы будемъ пыты...

За столомъ сидила Домашына маты—суха, маленька баба въ чорному платку по сами очи, зъ червонымъ запалымъ, наче ложкою выскребленымъ щокамы й маленькымъ очымъ; сидила вона тыхенько, зложывши руки на грудяхъ, а очи іи такъ и в'йдалыся въ кожного: добре прыдывлялась вона до всього, щобъ писля осудыты, що и те було не такъ, и сее не такъ, що той такъ сказавъ, а сей такъ то,—вона була хытра и велька язычница. Чы не вона жъ и пидглежувала, де що погано лежыть, щобъ дочка іи могла пожывыться? У неи тильки й була одна сяя дочка, а чоловикъ и други вси диты ще малымы померлыш; того вони жылы зъ своею Домахою душа въ душу та разомъ Степана про-мижъ себе судылы и часомъ не слухалы його. Часто, було, Корніиха, маты Домашына, каже: „мм . . . хиба такъ вено робыться?“ а писля вымагае, щобъ Степанъ выкладавъ ій, скилькы, чого и куды грошей пишло? Домаха, розуміеться, за матир'ю тягла; колы жъ Степанъ що-небудь до Домахы говорыть, стара й соби влизе: що та що таке?—все ій треба знаты. Степанъ мовчыть, мовчыть, а дали якъ крыкне:

— Матери вашій чортъ, сказиться вы! Ось кыну й пиду соби,—робить, що знаете!

Вони обыдви й попртыхають и сидять килька днivъ нышкомъ, не чипають його.

Такъ то Корніиха теперъ сидила нышкомъ и дывылась гостро на другу зовыцю Оксаны, Марію, жинку іи середнього брата, Егора, що тежъ, якъ и Домаха, була весела: и одъ горилки, и одъ того, що чоловики на неи дывыльсь. Вона любыла, щобъ на неи люде дывыльсь, любыла чоловиковъ, а ще бильше парубковъ, и за се ій постостоянно доставалось одъ Егора: винъ часто й по багато іи бывъ, мало не забывъ. Вона кыдала його й тикала багато разивъ, та винъ не мигъ безъ неи обійтись: кожный разъ перепросить ій верне до себе, наче йому вона й справди потрибна. Дитет у ихъ не було—тройко померло, а бильше не було. А вона зновъ почне гуляты, ходыть на музыки, на гайдалку, якъ дивка; іншый разъ визьме, скыне очипокъ передъ парубкамы, іи здорове волосся такъ и розсыпляться по всій спини, якъ золоте павутыння, всю іи вкрые,—бо була вона маленька,—а вона сміється

залигается, и никто не може вдержаться, щобъ не засміятысь разомъ зъ нею,—самъ Егоръ бы засміявся, якъ бы побачывъ. Егоръ, якъ и батько, якъ и вси Чайки, бувъ здоровый, высокий и чорнівый, и Марья, може, тымъ його прычарувала, шо була якъ разъ не така: маленька й биленька, якъ грудочка сыру. Егоръ и стыдывся своеї жинки, колы вона що-небудь выгадувала: пыла за чые-небудь здоров'я, чы що, червонивъ ажъ по всьому выду, скризъ стыдывся, а не хотивъ ни за що розійтись зъ нею, якъ други роблять, хочъ Миронъ йому якосъ казавъ:

— Плюнь ты на неи, ну іи къ бису! Иде, то нехай иде!

У Марії не було ни батька, ни матери, а сестры-дивки поспродали свои латки городу Егору, а самы повіялись въ городъ служити. Се ще було наказаніе, якъ що часомъ катора-небудь з'явиться провидати сестру: вони верзлы ій всяки дурныци про городъ и зовсімъ іи зъ пантельку збывали; вона почала вже по троху закидати „по городському“ й надивати кохту, якъ люде зъ неи не сміялисъ, якъ чоловикъ не лупцювавъ. Винъ іи справди лупцювавъ, якъ соняшныкъ выбывають, покы зъ нього все насиння не вискочить, а вона не мала проты його серця, бо якъ бы такъ, то давно выкнула бъ його зъ своєї хаты; вона жъ тильки сама одъ нього тикала й кыдала йому и хату, и все. Дуже хотилось ій въ городъ, та Егоръ ришивъ, що покы винъ живый, сього не буде, а що Чайки удумалы, того не зминять викъ, и кожный день у ихъ коїлося—Марья хоче йти, кричить:

— Хто мене сміє вдержать? Я вильна людина така, якъ и ты,— а винъ іи въ ухо—разъ, по потылицы—два.

Вона:

— Никого не боюся, окримъ Бога!... Геть, одчепыся, я така жъ людина, якъ и ты!—а винъ іи ще—трахъ-трахъ, и вона тика, якъ бlyскавка, черезъ городъ, черезъ болото, геть-геть, ажъ покы його не чуть стане, де-небудь скловаетися, а на другой день винъ иде іи шукати, перепрошувати, покы не верне зновъ; тоди зновъ черезъ килька днivъ лупцю, бо досадно йому, що винъ просывъ іи. Совитувавъ йому батько взяты соби якого-небудь хлопця за дытыну, бо не можна жъ чоловикови безъ помочи на старисть лить зостатися; та винъ не слухався, хочъ скризъ батька слухавъ. Совитували й Марью люде выгнаты Егора зъ хаты, та вона не згожувалася, бо казала вона:

— Винъ все жъ такы чоловикъ добрый: другый бы, мо, мене и вбывъ!

Бувало часомъ, якъ помыряться, то й пожывутъ тыхенько зъ тыжденъ; тоди ажъ дывытъся на ихъ весело: скризъ у-двохъ ходяты, скризъ одно до одного усмихауться, Егоръ же все прыдывляеться до Марыи, наче винъ зроду іи не бачывъ. Ось и теперь Марья танцовала, а Егоръ, взявшись крипко за голову обома рукамы, наче щобъ не розбылася, або не одирвалась, дывытъся на жинку и бильше ни на кого, вылупывши свои велыки затуманини одъ горилкы очи.

Хто жъ ще на родынахъ бувъ?

Розуметься, була Марына зъ чоловикомъ. Вона не була весела, бо й доси не прыдумала, якъ батька одъ Оксаны од'учыты, и сердылась на чоловика, що потишавъ іи тымъ, що все инакше пиде, якъ батько вмрутъ, а покы що треба терпиты. Теперь ще бильше досадно ій стало, бо батько на родынахъ у Оксаны такы рады ходывъ, наче гроши знайшовъ, усмихався до всихъ, наче йому ловкий сонъ снывся, писля зробився такы щырый, що подарувавъ Оксани и ягня, и теля, и одмитывъ сее,— наче бъ то намалювавъ—на стини вуголлямъ, и все прыговорювавъ Оксани, тримаочи іи за рукавъ:

— Якъ наррравыться, то заберешъ соби, а якъ не наррравыться... то я й соби зоставлю.

Вона:

— Та спасыби вамъ, таточку!—а винъ зновъ:

— Тильки якъ нарррав... ытъся... то заберы, а якъ не нарр...—и такъ тягъ тее—ррр, наче визъ торожкотивъ, а дали крыкнувъ:

— Ну-те, хлопци, до чопа!

Бильша половына гостей потягла за нымъ...

Марына сердыта прыйшла до-дому: вона тильки що довидалася, скильки батько въ наймахъ получають; то винъ все не прызнавався имъ, а теперъ, п'янный, комусь проговорывся.

— Ну, та й хытрый же батько! — засміявшись Иванъ, тежъ трохы п'яненький.

— Погано, що ты не такый!—сказала Марына.

— Який?

— Дурный! — одризала Марына.—И хто бъ ихъ грошай схотовъ? Ховаютъся!—зъ серцемъ сказала вона,—все для своей

Оксаны, ото цяця, стерво! А якъ ты прысоглашавъ третю коняку купыты—пошту возыты, дакъ ни!—Вона обернулася; Иванъ вже спавъ, поклавши свою гарну голову на стіль.

— Тю, на тебе!—промовыла Марына и стала стелтысь.

Батько вернувся до дому пизно. На другій день винъ ходывъ, якъ хмара: винъ любывъ гуляты й пыты, не жалувавъ грошей, а вранci самъ сердывся на себе, шо гроши перевивъ и що не мигъ робыты, якъ слиздъ,—въ голови йому шумило; та все жъ такы, колы зновъ пидходывъ случай, винъ пывъ и гулявъ, розвертався, якъ ричка на весни, шо всi гребли позносыла. Сынъ його, Иванъ, бувъ слабый на горилку: одъ килькохъ ча-рока вже у його голова крутылася, не мигъ винъ зъ батькомъ поривняться.

* * *

Дуже тишилась Оксана дытыною своею. Охрестылы його, якъ сказано, Мирономъ. Кумою була Марья Егорова: Андрій знавъ, шо вона багата й бездитна, а Оксана іи просто любыла бильше другихъ своихъ зовыць; кумомъ бувъ той самый чоловикъ, шо Андрій гроши позычавъ, и що теперъ зъ нымъ помырывся. Ми-рончыкъ здавався своїй матери крашымъ одъ усихъ дитеi, шо вона на своимъ вику бачыла, а головне те, шо:

— Воно жъ таке манюсюсинъке, ой, такой же манюпунчычокъ, а все въ його такъ, якъ у людыны, ажъ пазурци на малыхъ пучекахъ ѿе!...

Правда, Оксана не дуже знала, шо йому робыты, часто зо-всимъ було змучыться, покы добере дила, чого йому треба, часто обгодовувала його такъ, шо воно ажъ блюе, бо ій здавалось, шо „плачe, значыть—йисты“; часто безъ толку вона голосыла надъ имъ, якъ воно було слабе, замисть того, щобъ щось прыдуматy, —вона сама жъ його й простужувала, якъ прыбижыть прямо зъ рички холодна до нього,—та все жъ такы воно бильше ій втихи прыносыло, нижъ горя. Ну, а вже якъ вона радила, якъ воно вперше „ба, ба, дя, для“... почало казаты. Все, було, зъ имъ го-ворыть, наче зъ старымъ. Воно вытрищыть на неi оченята, граеться іи намыстомъ, а вона йому:

— Треба намъ конячуку купыты, эге, мое золотко, мое серденъко, „коропунчычокъ“, эге?... Пойдемъ у ярмарокъ, соколычокъ, гороб-

чычокъ, чобиточокъ мій... (вона його звала якимъ попаде найменнямъ, що йй гарнимъ здавалось)... Ось городу латочку прыкупымо... тютюнцу посіемо... теперъ, знаешъ, треба намъ и конячку, бо не можна жъ въ хазяйстви безъ конячки, эгэ такъ, мій му-му-мусинъкій?—и почне цилуваты свого „мумумусинъкого“.

Ажъ свекруха, було, осміхнеться, слухаючи тую розмову, та скаже:

— Дурна ты, хиба воно що розбирає?

— А вже жъ розбирає!—одкаже сердыто Оксана й не обернеться: все балака зъ хлопцемъ.

Мырончыкъ почына й соби ляпаты:—для, для, ло, ла, ма-мо...

— Що, мій маленькій? Що мій соловейчычокъ? Хочешъ до діда? Дидъ намъ грошай давъ, дидъ нась вызволывъ... дидъ намъ гостынца дасть...

Закутае дытынку юпкою й бижыть до батька хвастаты, якъ воно вже багато говорыть.

— Ось, слухайте, тату, слухайте (дытына плете свое:—Балооо!... Дай! Лаб...),—се винъ говорыть, що йихаты хоче: „лабъ“—се у нього „цобъ“! Який розумный... Ой, Боже мій, якъ ручечки на-передъ простягло!

Оксана зновъ почына цилуваты сына такъ, що дытына ажъ заплаче зъ досады, тоды вона заразъ злякаеться:

— Вава, де вава? О, мама ваву зробыла, бидненькій мій голубичычокъ!—та зновъ цилуе тую ваву, що немае.

Дидъ сміється и Оксана сама почына сміятысь. Зновъ прывыкла Оксана сміятысь. Правда, й раніше, було, мижъ свекрушыными докорамы та плачемъ, вона іншый разъ сміється, спивае, якъ дивка, ажъ луна по хати йде, та тильки ридко: тоды, якъ забудеться про свои недостатки; а теперъ ій наче все однаково, абы дытына нагодована, та не слаба, та не кричала, хочъ и теперъ, якъ раніше, грызла іи свекруха кожный день, кожный часъ, кожну хвилыну, докоряла, очи выбывала, проклынала, лаяла, и такъ ривно и довго слово за словомъ падало, наче дощъ в-осені. Оксани часомъ здавалось, що вона на іи голову зализни обручі набывае, або гвіздкы вбывае. „Тукъ, тукъ, тукъ“, наче ципомъ бье безъ перестанку цілый вікъ свій. Оксана вже не розбирала, яки то слова булы, тильки въ серци и въ голові у неї стукотило. Хочъ бы на мыть вона замовкла! Та ни, у неї вже

вдача така була, бо якъ Андрій, бувало, оступиться за жинку и скаже: „Та годи, мамо, чого вы вже іи такъ йисте?“—то вона заразъ на його перекынеться:—А ты такый-сякий сыну, ты проты матери йдешъ? Чому ты іи не бьешъ, чому? Щобъ тоби очи повылазылы, щобъ...—и пишла, и пишла, якъ віялка стукотыть; вона й на своихъ дивчатъ, було, нападаеться, якъ пир'я ихъ дере. Часомъ выганяла вона Оксану зъ хаты въ ночи, якъ що Андрія не було вдома, и тая простоювала або пидъ хатою, або въ повитци, покы свекруха не засне. Спробувала якось свекруха й на малого Мириона нападаеться, тильки Оксана схопыла ножа и крикнула:

— Якъ вы мени заразъ не замовчыте, то я кыну!..

Свекруха, якъ воды въ ротъ набрала.

Ну, та теперъ Оксани свекрушынъ гневъ не такъ то: вона визьме та поверхъ свекрушыногого голосу каже казки своему Мирончыку про вовка, про лысычку, про Ивашку и други зъ своеи головы:—ото, якъ соловейко зъ зозулею поспорылы, чый голосъ солодший, а ихъ обохъ кишка піймала, покы вони спивали, и прыдышыла такъ, що вони й не почулы... И таку разну разныцю плете Оксана: и Мирончыка, и себе потишае, щобъ не чуты лайки, щобъ було веселійше.

* * *

Ридко Оксана наверталась до батька въ хату, колы тамъ Марына була, ажъ ось разъ прыбигла. Вони сидили за обидомъ. Вона, не сказавши „здрастуйте“, поклонылась одному батькови до земли й задыхаючись промовыла:

— И мылуйте, и жалуйте!

— Шо тамъ таке?—спытався той,—може, дытына слаба, що ты такъ прыбигла?

— Ни, таточку, то Андрій...—Оксана збылася,—винъ хотивъ, винъ просывъ, щобъ вы... винъ просывъ за гроши... щобъ вы... заступылись.

Миранъ зробився страшнымъ, скочывъ з-за столу, наче за гаряче зализо вхопився, и крикнувъ:

— Нехай його батько сказыться! Я йому не товарышъ!

Винъ хотивъ иты, та Оксана прычепылась до нього.

— Ой рятуйте жъ насъ, таточку!

Винъ вырвався и зновъ крыкнувъ:

— Щобъ я за сто рубливъ мошенныкомъ черезъ його, с-о сына, зробывся! Николы мошенныкомъ не бувъ... скильки чужыхъ грошей въ рукахъ перевернулося, а тутъ... Та будьте вы вси прохляти!—й пишовъ зъ хаты.

Оксана упала на лаву й гирко заплакала.

Диты прытыхлы: Грыцько дывывся на Оксану, не переводячи очей, а Тетянка, якъ капелька воды, що текла зъ стрихы й не вспила капнуты, колы вже замерзла, сыдила, наче застыгла, зъ одкритымъ роткомъ: воны николы не бачылы, щобъ титка Оксана такъ плакала, щобъ дидъ такъ на неи гукавъ.

Иванъ почавъ розважаты сестру:

— Батько тильки такъ, воны все зроблять, ось не плачъ, ось годи!

Вона не слухала, все повторяла:

— Охъ, недоля моя та й недоля моя!—все плакала, наче сей разъ вона хотила все свое горе разомъ выплакаты, наче хтось поодмыкавъ уси замкы, що вона замыкала свое горе одъ чужыхъ очей, наче ій теперъ було вильно плакаты.

Марына здывувалась: николы вона іи такою не бачыла, якъ не бачыла чорной троянды. Дивкою Оксана була скризь весела та смишльва и така, що якъ було захоче, то всякого розсмішыть, якъ почне всіхъ передражнюваты, або складаты писни. Марына ще й теперъ зъ іи писень пам'ятала тую, що:

Винъ голубомъ сизокрылымъ по-надъ нею въеться,—

Вона дывыться на його, дывыться й сміється;

Винъ барвинкомъ коло неи по земли плететься,—

Вона дывыться на його, дывыться й сміється;

Былыною передъ нею степовою гнеться,—

Вона дывыться на його, дывыться й сміється.

Такъ и Оксана сама: сміялася-сміялася зъ Андрія, колы ка-блучки та стрички носывъ, що й „кудлатый, и нечесаный, и ротъ червоный, якъ у грaka“, а дали пишла за нього й перестала сміятысь. Мабуть не дуже ій солодко жыты, що такъ плаче! Марына чула одъ людей, яка Оксанына свекруха лыха, та думала, що то не-правда, и що якъ же Оксану не посварыты, колы вона ничего не вміє по хазяйству; ще дивкою, було, якъ прыйде до-дому зъ тю-

тюну, то ни за холодну воду не береться: або гуляты йде, або соби шые та пряде—скрынку готуе, такъ и не навчылась; хочъ скильки Марына сердылася й докоряла ій, що не хоче ничего ій помогти, а тій байдужки, все: ха-ха-ха та — хи-хи-хи, — ажъ Марыну розсмишыть. Не дарма іи батько „веселкою“ продражнывъ, що все сміється та весела.

— Отъ тоби й „веселка!“ — подумала Марына и, подумавши такъ, стала умовляты Оксану—а раніше здавалось ій, що не забуде викъ, якъ Оксана зъ неї посміялась.— Не плачъ, сестрычко, ну-бо, не плачъ! Ось, знаешъ, що я тоби скажу: перемелеться—борошно буде,—а ты не журысь, бо одъ журбы молоко въ грудяхъ пропадає—такъ-то. А чы у Мирончыка вже багато зубивъ, сестрычко? Та й кругленъкій винъ у тебе, якъ грудочка...

Оксана стала прыслушаться, перестала плакаты, писля почала одвичати й на останку зовсімъ повеселійшала, засміялась и побигла до-дому до дытыны.

— А мы батька упросымо,—сказавъ напослідокъ Иванъ,—вони все зроблять, не бійся, абы ты не журылась!

Марына мало його дурнемъ не обизвала, а якъ Оксана пишла, вона строго сказала:

— Ничого тоби до батька лизти—вони й самы знаютъ, що роблять: якъ не хочеться имъ мошенникомъ буты, то ничего напынати. Мабуть вже той храпакъ дуже имъ упикся, що одриклися одъ нього!

— Ну, нехай якъ знаютъ, мени що? Ось тильки Оксаны жалко.

— Вони самы знаютъ, що роблять,—сказала Марына ще разъ, и вси прынялись за обидъ, бо Марына добавыла:—будемъ йисты, я для ихъ заставлю въ пичъ.

Тетянка почала метыкуваты:

— А чого жъ титка плакалы? Хиба у ихъ вава? Дидъ же ихъ не былы?

— Вони сказали:—„проклята душа,“—не чула хиба?—спытався Грыцько.

— Эге, эге, эге,—сказала дивчинка,—ну, то що, а де жъ вава?

— Цытьте вы!—заразъ зупынила ихъ маты.

Марына все думала про Оксану, якъ то вона сьогодни одкрылася. Марына, колы почула, якъ Оксана плаче, то догадалась, що плаче вона не тильки черезъ батькови слова, а выплакуе все свое горе, наче одлывае одразу вси свои слезы. Значыть, правду

люде казалы, що Оксани погано за лыхою свекрухою жыты, а ишла жъ вона своею охотою за Андрія та й батько, якъ хмель коло вербы, коло неи обывався й не давъ бы ії въ обиду никому. Такъ то—не все Оксани празнычокъ: оддячилось за Мыронову неправду, що добро Марынныхъ дитей на неи переводывъ. И зрадила Марына, и разомъ жалко ії стало Оксаны, бо вона була певна, що батько одъ неи одступывъ: винъ же ії проклявъ и одцурався, а назадъ винъ ридко вертается. Ну, вже, мабуть, и осточортивъ йому той Андрій, що винъ такъ на дочку обрушывся, якъ мокрымъ рядномъ накрывъ. Ни, не вернеться винъ теперь до ихъ, якъ не прыросте одрубане гилля... А яка весела була Оксана! Самій Марыни показалася ихъ хата темнійша й сумнійша, колы oddали Оксану замижъ, наче одного виконця на вулыцю не стало въ хати; дити тежъ дуже любылы титку Оксану и скучали за нею, бо вона ихъ балувала, пестыла й гостыни купувала.

* * *

Тымъ часомъ Мыронъ, забувши про обидъ, ишовъ та йшовъ берегомъ по-за городамы; винъ все думавъ: невже винъ мошенникомъ зробыться? Се дило, що Оксана йому нагадала, винъ добре знатъ. Винъ знатъ, що Андрій недавно взявъ на обчество землю въ аренду у пана; знатъ, що Андрій одурывъ усихъ: спрavyvъ зъ мужыкивъ двисти рублившъ, оддавъ панови тильки сто, получывъ одъ його дви роспysкы одного дня на двисти (по сто кожна), а сто соби въ кышеню поклавъ,—значить, обдурывъ и пана, и людей. Теперъ Мыронъ догадувався, що Андрій хоче, щобъ винъ передъ людьмы, що выбрали Андрія „полномошнымъ“, доказувавъ, буцимъ Андрій тыхъ грошей не бравъ соби, а оддавъ вси панови, хочь той и каже, що буцимъ то у його по книгахъ не хватае.—Ни за що въ свити! Здохны ты!

Мыронъ, хочъ и ранійше знатъ и чувъ, якъ на його зятя выну прыганялы, та не хотивъ мишатись, не думавъ, щобъ и Андрій до його Оксану такы прыславъ; винъ зоставывъ його викручуваться, якъ знає. Мыронъ добре знатъ, скильки грошей Андрій зибравъ; добре знатъ, що той панъ, у кого землю бралы, ихъ грошей не скоче, и добре знатъ, що Андрій бувъ такый чоловикъ, що не може бачыты чужыхъ грошей, щобъ не замотаты; винъ знатъ, що Андрій зъ того дня, якъ уязвялся гроши збираты.

забагативъ: купывъ коня, прыторгувавъ корову, засіявъ городъ тютюномъ, літнихъ дивчатъ понаймавъ, щобъ „плантацію“ його обробляти,—на яки жъ то все гроши? Все сее знавъ Миронъ; знавъ, та мовчавъ, а въ души бувъ сердитый на зятя, що на чужи гроши роскошує, та, думавъ винъ, викрутиться самъ: ну, продасть тютюнъ и выплатиться, ажъ ось воно якъ вийшло! Андрій, значить, не признається, якъ і перше, що винъ тіи сто рубливъ замотавъ, ще й Оксану на батька напустивъ, щобъ той за його тягъ,—знає, вражай сынъ, що винъ ій не одмовить!...

— Ни, завтра зъ мишкомъ я тоби поможу! Ось пиду и все роскажу громади, що знаю,—сказавъ соби Миронъ.—Та громада справди така дурна, що доси не разбере й сама, чы вона сто, чы двисти внесла Андрію, ніякъ роскладу не зробить, а пысарчукъ, мабуть, Андріеву руку тягне, та ще два-три горланы, що пьють на його гроши. Ну, постій же, я тебе выведу на світъ! Тильки... чого се я, справди, такъ-о на Оксану нагукавъ? Чымъ вона вынувата, що той чортяка іи до мене пославъ? Вона й не розуміє ничего, що діється!... Плаче, мабуть... Отъ у жыда, я бачывъ, платокъ ловке-е-зный йе... Эге... Дакъ що? Хиба пити въ зборню... об'явыты... сьогодні жъ и празнычокъ,—мабуть, доси позбирались уси... Эге, ге! Дакъ се, мабудь, тепереньки на його й напалися тамъ, що винъ до мене прыславъ... боиться... за мене ховаться... Ну, стій же, чортівъ сыну, я тоби покажу!... А якъ винъ зъ серця Оксану почне быти, та... Охо-хо!... Ну, що жъ теперъ робити?... Пити, чы не пити?

Миронъ надумався и швиденько пишовъ до зборни. Тамъ винъ сказавъ, якъ його питали, де дивалися сто рубливъ, чы не знає винъ,—що знать не знає и видать не видає; що Андрій, мабуть, не бравъ, а панъ мабуть помыльвся, бо выдавъ же самъ роспysку на двисти, а проте винъ не знає й не знає...

Громада збылася, вси разомъ закричали.

Андрій повеселішавъ и повивъ мало не всю громаду випити по чарци.

Миронъ писля строго наказувавъ Андрію продати латку городу зъ тютюномъ и вернуты громадськи гроши, тильки Андрій забувся якосъ, та и вси люде, якъ зибрали ще сто рубливъ, заплатили вдруге, то й забулись скоро про сю „сторію“. Одинъ Миронъ не забувся, та думавъ винъ:

— Добре, що вражай синъ для Оксаны хочъ корову купывъ: буде молоко для дытыны, а то вона все бидкалась, одъ Марыны жъ не одирвешъ!

Мыронъ бувъ сердый самъ на себе: цилый тыхдень ходывъ, якъ въ воду опущеный; винъ и въ шынку, якъ зять його и громаду частувавъ, сидивъ сумный та пывъ мовчкы; килька разъ винъ заплитаючись пытався:

— Скажить, аже жъ я чесный чоловикъ? О, для честы... я... Аже жъ я... я... який?

— А вже жъ, а якъ же, мы вси тутъ чесни люде!—пидхоплювавъ Андрій и наливавъ ще по чарци, и уывавався коло батька, и затягавъ писню: „Кумпанія невелычка, за то чесна!“

Дали йшли все писни: „Выпъемо, куме, добра горилка“, „Пропывъ волы, пропывъ возы, пропывъ ярма, ще й занозы“...

Повеселішавъ пидъ кинець и Мыронъ, а на другий день ходывъ такый сердый, ажъ чорный. Тильки тоди одійшовъ, якъ знайшовъ соби новый клопитъ,—тоди забувся. Давно думавъ винъ, якъ бы Оксаныну свекруху устодолыты, та ніякъ не находывъ способу. Краще всього ій було вмерты,—доки вона Оксану буде пекты? Дакъ ни, не хоче вмираты! Нагрыматы на неї Мыронъ не мигъ,—думавъ, що ще гирше выйде. Сказать Андрію—ничого не поможетъ: вона й Андрія, якъ Оксана казала, лає на чимъ свить стоить. Бильше всього хотивъ бы винъ Оксану назадъ до-дому забраты, тильки що жъ люде скажуть? Правда, що винъ никого не боявся и никому не кланявся, та Оксана жъ побоиться та й прямо не скоче кыдаты чоловика: вона такы йому вирыть, съому „чорногузу“, чортовому брехуну!... Ну, дакъ якъ же? А виддаты ту ю свекруху замижъ—та и все!

Надумавшись такъ, ставъ Мыронъ напытуваты молодого. Якось чувъ винъ про одного чоловика, старого парубка, що чогось не пощастило оженытысь раніше, а теперъ за його ни одна дивка, чы модода вдова не хоче йты. Звалы сього чоловика Даныло Сирый, и жывъ винъ у другому сели. Мыронъ не зновъ його й не бачывъ николы. Ось и пишовъ винъ до його; роспытаўся, де його хата. Якъ тильки увійшовъ Мыронъ у дверъ, то заразъ побачывъ, що тамъ, „не-хазянинъ“ жыве: весь дверъ бувъ притрушеный незагребеною, гнылою, торишньою соломою; ожереды булы погано зложени й обскублени зо всихъ бокивъ; по середыни двора стояла велика калюжа и пидходыла до самого поро-

га; прызьба завалылась, стриха вся поросла травою; дни молденьки вербы, посажени пидъ викнамы, вже давно посохлы, одни дрючки стырчалы; тынка одъ вулыци не було, и свыни ходылы по городу, де вся земля була порыта ихъ носамы. Въ хати, куды вступывъ Мыронъ, було ще гирше: стины ажъ черни одъ сажи, гыдота, грязь, смиття коло самого порогу; коло печи по-пелу купа, на шворци мокри подерти штаны, на лави немыти мабуть николы мыски й горшки, поцвили шматки хлиба; мижъ нымы бигалы жукуы, а обидраный рудый китъ сидивъ, дывывся на ихъ и потроху розганявшъ лапою. Коло кота сидивъ и самъ Даныло Сирый и латавъ сорочку, що знявъ зъ себе. Се бувъ такы справди „сирый“ чоловикъ, наче зъ брудного лою зробленый, зъ билымъ волоссямъ, що росло якосъ плямамы на його голови; били щокы його поодвысалы; ни вусивъ, ни бороды не було; очи тежъ биловати, изъ сыними кругами коло ихъ.

- Здрастуйте,—сказавъ Мыронъ.
- З-з-здраст-т-туйте,—одвityvъ той,—а що ск-к-каж-ж-жет-т-те?

Що жъ було казаты Мырону? Не почынатъ же свататы,— и стыдно йому стало, и не умивъ винъ; подумавъ Мыронъ и сказавъ:

- Казалы люде, що вы солому продаете,—мени бъ зъ копу куливъ продали: треба клуню полагодыты.
- А в-вы в-в-видкиль же?—спытався Даныло.
- Мыронъ сказавъ:—Я Мыронъ Чайка—може, чулы?
- Эге, якъ же ч-ч-чувъ... в-вы жъ б-б-булы ст-т-таршиною.
- Эге жъ... Дакъ продаете солому?
- Н-н-ни, са-а-амому т-т-треба... т-т-та и н-нема с-сей годъ к-к-куливъ д-д-добрыхъ.

Винъ вставъ зъ мисця й Мыронъ побачывъ, що винъ чогось не твердо стоить на ногахъ, наче клубокъ,—то у сей, то у той бикъ хылиться, наче сыре ридке тисто расходыться и туды, и сюды.

- С-с-сидайте,—сказавъ Даныло.
- Мыронъ не найшовъ, де систы, й оглядяючись кругомъ, спытавъ:
- Отсе вы такъ и живете самы соби?

— Эге... н-ничого... п-п-прывыкъ вжё.
— Чому жъ не оженытесь?
— Хи, хи, хи,—зареготався той,—м-м-мене и т-т-такъ жин-
ки л-л-люблять!

Мырону надокучыло такъ балакаты, а перевесты ричъ на Оксаныну свекруху винъ не вмивъ, того тильки сказавъ коротко:
— Ну, прощайте,—и выйшовъ зъ хаты, покы Даныло вспивъ выговорыты свое,—с-с-счас-с-слыв-в-во!"

Мыронъ теперь ухватывся за своего товарыша Мытра Пынчуга—товарыша по гульни тильки, не по роботи,—самого ловкого свата на все село, що балакавъ такъ багато й хльостко, що справди ни одынь парубокъ, ни одна дивка не моглы проты його устояты, якъ винъ забере въ голову, або по прозьби, ихъ пожененыты. Винъ такъ умивъ умовляты, та ламаты, та „убиждаты" и такъ дывывся своимы вырячковатымы чорнымы очыма на того, до кого балакавъ, що сей непреминно эгодыться зъ нымъ, хочъ не заразъ, то черезъ день, черезъ два, черезъ тыждень писля того, якъ Пынчуку за його взявся. Отъ сього Пынчука Мыронъ и напустивъ на Даныла й на Оксаныну свекруху. Трудно було Пынчуку все дило об'ясныты, щобъ Оксаны туды не вплутаты. Колы Пынчуку допытувався, на що треба сюю жинку окрутиты, Мыронъ повыненъ бувъ брехаты:

— Такъ... для штуки!—або:—вона ще молода: нехай пожыве!... Ще можуть диты буты, а чымъ бильше дитет, тымъ бильше робитныківъ.

Писля брехни Мырону було такъ погано, наче винъ полынню найився. Багато й горилкы стратывъ винъ на Пынчука; ну, та за те не пройшло й мисяця, якъ Пынчуку ихъ спарувавъ, бо доказавъ Оксаныній свекруси, що „вона ще молода, якъ верба, и що вси жывуть въ pari: и голубъ зъ голубкою, и пивень зъ куркою, и треба, значыть, ій замижъ иты", а Данылу Сирому винъ наговорывъ про велыки гроши, що буцимъ мае ся жинка,—„таки гроши, що за ихъ треба бъ іи на рукахъ носыты!"

Даныло перейшовъ у хату до Оксанынои свекрухы, пожывѣ покы що килькось, од'ийився на іи харчахъ,—„стара" сама теперь, замисть Оксаны, варыла,—выманывъ у старои трохы грошай и одного ранку сchezъ, наче кризь землю провалывся, не дождаючи весилля, ни родынъ своеи дытыны.

Осъ и розстроилося весилля Оксаныны свекрухы. Теперь вона менше лаяла Оксану, бо вси іи прокльоны сыпалыся на Даныла й на нещасну дытыну, що мала вродытысь. Подалы на судъ на Даныла Сирого, що такы з'явывся на сели зновъ, щобъ повинчався, або гроши дававъ на дытыну.

Мыронъ, заступаючысь за свекруху, здавалось йому, заступався за правду, бо погано, не по правди було, на його думку, дитей на світъ породыты й одкыдатысь одъ ихъ, не годуваты ихъ, якъ воны будуть писля батька годуваты. Мыронъ такъ заступався за свекруху Оксаныну, такъ клопотався, щобъ іи Даныло прыйнявъ до себе, такъ на суди мотався й доказувавъ, наче бъ то була його ридна дочка. Винъ зненавыдивъ Даныла, вважавъ його мошенныкомъ, якыхъ на світи нема; проте, якъ Даныло не послухавъ суда и не взявшъ ни дытынки до себе, а ни жинкы, Мыронъ спытавъ ще одынъ спосибъ: винъ пишовъ до його по-просыты його добромъ и тутъ першый разъ винъ уклонывся гарненько и просывъ Даныла оженытысь.

Даныло жъ сказавъ:

— Хи, хи, хи, якъ б-бы я н-на в-всіхъ ож-ж-женывся, що д-до м-мене ч-ч-чипляються, то ск-к-кил-л-льки жъ у м-м-мене ж-ж-жинокъ б-б-було бъ?... А в-в-вамъ н-на що, щоб-б-бъ?...

— Тыху!—тильки плунувъ Мыронъ и пишовъ до-дому: погано йому зробылося, що винъ передъ такымъ кат-зна чымъ кланяўся, наче винъ себе самъ ламавъ, або всього себе на триски поколовъ!

Скоро вмерла Данылова дытынка, и винъ ставъ вильный, якъ гракъ, а Оксанына свекруха такъ и зосталась у Андрія. Оксани було, розуміеться, дуже досадно, що свекруху не вдалось выжыть, та й Андрій бувъ бы спокійнішый, якъ бы матери не було, хочъ винъ и ридко бувавъ дома, та все жъ такы остыглы йому сіи прокльоны та лайка. Одна Марына радила: вона догадалась, чыя се була думка—Оксаныну свекруху замижъ oddаты. Рада вона була, що пры Оксани такы зосталось іи лыхо, бо стала завыдуваты, що дидъ лучче Мырончыка почавъ жалиты, нижъ іи ридныхъ дитей, и що Оксана дуже ловко стала жыты: у неї коняка вже йе, й корова, и „плантація“ тютюну! Мыронъ думавъ, що ще не все пропало: можна ще когось знайты, щобъ Оксаныну свекруху такы oddаты замижъ. Марына жъ знала, що

не найдеться той дурень, щобъ стару за себѣ взявшъ, що не можна зализа деревомъ налататы.

Мыронъ про себѣ повторявъ:

— Ни, моя дочка такы буде щаслышва, покы я живый; буде щаслышва, хочъ тамъ що!

— Эге, шукай витра въ поли! — думала Марына.

Кинець третього тома.